NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

BLIK OP DE VIER EERSTE MAANDEN VAN 1835.

Bij den aanvang des jaars hebben wij onze landgenooten op de teekenen der tijden mogen opmerkzaam maken, de dreiging van alle zijden mogen toonen, en hen doen opmerken, hoe groot onze nationale onverschilligheid in het midden van gewigtige gebeurtenissen is. Wat zullen wij nu zeggen, nu de eerste maanden verloopen zijn? Zijn de gevaren verminderd? Is onze toestand helderder geworden? Wie durft dit beweeren?

De groote gebeurtenis dezer maanden was de langzame val van het Ministerie Peel en Wellington, waarvan men zich zooveel voorspeld had. Reeds bij den aanvang van hun beheer bleek het, welke geest der verblinding over de Engelsche oppositie uitgestort was, en hoe zwak de tegenstand was, die men haar konde bieden. Te vergeefs had de behoudende partij in Engeland en ieder die nog eenige waarde aan het behoud harer constitutie hechtte, het oog op de nieuwe Ministers gerigt, wier roeping het scheen, de zoogenaamde hervorming die er begonnen is, geleidelijk door te zetten. Het ging daarmede gelijk het in diergelijke omstandigheden elk bestuur gaat, dat toegeeft omdat het toegeven moet, en niet uit deszelfs innigste overtuiging. Wat men toegaf, werd aangenomen, doch zonder eenige erkentelijkheid, en weldra werd er meer verlangd dan toegegeven kon worden; en nu moest, na verschillende nederlagen door de vereenigde Whigs, Radicalen en de partij van O'Connell aangebragt, het Ministerie bezwijken. Aan edele drangredenen, aan schoonklinkende woorden van herstel van grieven en van onregtvaardigheden, heeft het ook bij deze gelegenheid niet ontbroken. De tijd zal leeren wat men wil. Men bedriege zich niet. Al prijken er andere namen aan het hoofd van het nieuwe bestuur, de magt van O'Connell, die thans met zijne Ieren de balans doet overslaan naar den kant dien hij wil, is ontzettend gerezen, en wanneer men ziet, welk een weg deze afgelegd heeft sedert den tijd toen hij voor weinige jaren als de Iersche *Agitator* of rustverstoorder, de spot der dagbladen was, dan kan men meer verwachten.

Dit toch was reeds in den aanvang van het kortstondige Ministerie Peel gebleken, dat, in de buitenlandsche betrekkingen, van hetzelve geen hulp te wachten was. Nederland bleef opgeofferd en verlaten; Spanje aan zijnen bloedigen burgerkrijg overgegeven. Wat wij van de nieuwe administratie te wachten hebben, willen wij niet vooruitloopen, doch dit is duidelijk, dat de steun, dien Nederland vroeger van Engeland als een protestantschen staat konde verwachten, telkens, wanneer de driften en de naijver van het oogenblik zwegen, thans geheel verdwenen is, daar toch de zegevierende oppositie niet kan rusten, voor dat zij in Engeland alle de sporen die de geschiedenis en de Hervorming in deszelfs constitutie hebben nagelaten, zal hebben uitgewischt.

Geheel Europa heeft op den afloop van deze Engelsche zaken het oog gerigt gehad, en Frankrijk is thans van den eersten schrik, dien de schijnbare terugkeer tot beginsels bij hare naburen, veroorzaakt had, terug gekomen. De geschiedenis van dit ongelukkige land, alwaar het lot van zooveel millioenen van eenige kleingeestige hofintrigues en personeel ambtbejag afhangt, toont dagelijks wat er van eenen staat wordt, alwaar geen hooger beginsel bestaat dan de magt van het oogenblik; alwaar het bestuur geen' weêrklank in de harten vindt, geen vertrouwen of liefde inboezemt. Waar God niet geëerd wordt, daar zal ook de raad der wijzen tot dwaasheid worden.

Wij herhalen het, wij staan op den rand van eenen afgrond; de Heere alleen kan ons bewaren. Waar bestaat er vriendschap voor ons, of deelneming in de on-

regtvaardigheden die ons aangedaan zijn? Vijf jaren, reeds bijna verloopen ſedert het uitbreken der omwenteling, hebben dit genoegzaam getoond. Onze last wordt groot, en wij zijn finantiëel aan België vastgeketend met eenen kluister, dien wij niet dragen, en niet losrukken kunnen. Onze landbouw levert den grond op tot de ernſtigſte klagten, en de gewigtigſte beraadſlagingen. Onze handel werd in ſommige opzigten gezegend, doch hangt van het behoud der rust in Europa af. In het midden van dit alles, welk eene ſtof van vreeze, zoo de Almagtige ons gewest, even als altoos dobberende op de wateren, niet door Zijne kracht bewaart! Onze eensgezindheid zelve is een geſchenk van Zijne hand, en werden wij maar een oogenblik aan ons zelve overgelaten, dan zoude het blijken welke bronnen van verdeeldheid overal ſchuilende zijn.

Wij zijn thans in eenen toeſtand, niet ongelijk aan dien van het twaalfjarige beſtand in de XVIIde eeuw, toen de gevaren van buiten ophielden voor eenen tijd, en daardoor meer gezien werd op hetgeen van binnen voorviel. Echter welk een onderſcheid! Spanje was toen onze vijand, Frankrijk onze natuurlijke bondgenoot, Engeland, naauw aan ons verknocht door gezamenlijke overtuiging en gezamenlijk belang tegen Spanje. En nu! Frankrijk en Engeland zijn vereenigd in één belang: dat der omwenteling; en de houding zelve die God aan Nederland gegeven heeft, om tegen dien ſtroom der omwenteling in 1831 in de wapens te ſtaan, is hun een doorn in het oog. Van het rijk uit de omwenteling geboren, van onze vroegere landgenooten, kunnen wij wel niets goeds verwachten. Onze vijanden zijn nabij, onze vrienden ver af, en wat zullen zij ons baten, zoo de Heere niet met ons is?

Er beſtaat nog een teeken des tijds van een groot gewigt. In een vroeger nommer, Dl. II. Nr. 12, maakten wij daarop opmerkzaam: de godsdienſtige opwekking namelijk in deze eeuw. Men moge aan de hoven en onder de diplomaten, waar men gewoon is alleen op menſchelijke wijsheid en wereldſche beweegredenen te letten, deze zaak verachten; maar zij beſtaat, en zij heeft meer invloed dan men vermoedt. De zaak van de Godsdienst, de hoogſte, ja de eenige gewigtige vraag, die de mensch hier te beantwoorden heeft, ligt op den achtergrond van de meeste geſchillen van den dag. In Engeland toch zoekt de oppoſitie den ſtaat geheel en al van den vasten grond van het hervormde Christendom af te rukken, daar zij zelfs eene onderwerping in naam aan hetzelve niet dulden wil. In Frankrijk vereenigen zich nog ſteeds bij de koningsgezinde partij getrouwheid aan het Catholicismus en de hoop op Hendrik V. In Spanje zijn de geestelijkheid en de kloosterlingen de natuurlijke aanhangelingen van Don Carlos. In Pruisſen vertoont zich een wederſtand tegen eene van Gouvernementswege daargeſtelde unie tusſchen Lutherſchen en Gereformeerden; en het kan den Christen niet dan innig leed zijn, dat men daar gemeend heeft het geweld te moeten gebruiken in zaken van eenen zoo hoogst teederen en geestelijken aard.

En zoude nu Nederland, dat ſteeds in de Godsdienst den ſpil van alle gebeurtenisſen gezien heeft, die God over hetzelve heeft gebragt, ten deze onverſchillig kunnen blijven, en zich in hetzelve niet eene gisting vertoonen, uit den aard der zaak onvermijdelijk? Wij vermeenen te hebben aangetoond, gelijk het uit de gebeurtenisſen van den dag genoegzaam bewezen is, dat het diepe verval in de Gereformeerde kerk beſtaat, doch dat de hoop op herſtel niet mogt worden opgegeven, zoo lang er binnen dezelve nog vrijheid tot ſpreken en getuigen beſtaat.

Er is toch onder de geloovigen in Nederland ten deze maar éène ſtem: het verlangen naar eene terugkeering tot de beginſelen der hervorming, de beginſelen van Gods woord, en naar eene zuivere Evangelie-prediking. Wij wenſchen te blijven, waar God ons geſteld heeft, wachtende op Zijne leiding. Anderen hebben gemeend zelve de hand aan het werk te moeten ſlaan, en zich te moeten afſcheiden van een beſtuur, dat zij beweeren met geene goede conſcientie te kunnen gehoorzamen. In deze overtuiging ligt geen misdaad tegen den ſtaat, die volgens de Grondwet, voor alle godsdienſten onverſchillig is. Wij konden het dus bijna niet gelooven, hetgeen van vele kanten verzekerd wordt, dat in de dorpen Genderen en Doeveren eene inkwartiering plaats zoude hebben, die voor velen onder de afgeſcheidenen ten hoogſten bezwarend zijn zoude, en die met het bovengenoemd verſchil omtrent kerkelijke zaken in naauw verband zoude ſtaan. Van waar deze maatregel uitgegaan zij is ons onbekend; doch wij vertrouwen op de regtvaardigheid van onzen geëerbiedigden Koning, dat hij niet zal toelaten dat onder zijn gebied iemand lijde om der conſcientie wille. Vrijheid van conſcientie toch is de hoekſteen, waarop de welvaart van dit land gebouwd is geworden, en waardoor de verdrukten van alle landſtreken herwaarts toegevloeid zijn. Verkondiging der waarheid is het eenige middel, dat de afgeſcheidenen in de kerken terug kan brengen, en alle dwang, in zich zelve verwerpelijk, is buiten dien nutteloos, en kan alleen het getal dergenen vermeerderen, die er zich eene eer in ſtellen zullen, in dien ſmaad te deelen (1).

OVER DE APOCRYPHE BOEKEN MET BETREKKING TOT DE GODDELIJKE SCHRIFTEN DES BIJBELS.

Het is bekend genoeg welk eene twist in den boezem der Engelſche en Franſche Bijbelgenootſchappen is gevoerd geworden over de vraag, of men met de Heilige Schrift ook de Apocryphe boeken moest uitdeelen. In beide deze landen is de vraag ten nadeele der Apocryphe boeken beſlist geworden; en men heeft in ons land dit voorbeeld gevolgd. In Duitschland echter heeft men hiertegen bedenkingen ingebracht, en in dat land worden nog altoos bijbels met Apocryphe boeken uitgedeeld. Het is ons doel, hierover met een enkel woord

(1) Het bovenſtaande werd geſchreven, voor dat deze omſtandigheid door het uitkomen van het jongſte geſchrift van Ds. Scholte bevestigd is geworden.

ons gevoelen te zeggen, omdat dit vraagſtuk met het zeer gewichtige onderwerp van den Canon of het Register der goddelijke boeken des Bijbels ten naauwſte zamenhangt.

In de Voorrede of *Waarſchuwing aan den Lezer* van de Apocryphe boeken in onze gewone of Staten-Vertaling, vindt men de volgende opgave: »De kenteekenen van een kanoniek ſchrift des Ouden Testaments zijn deze:

1. Dat het geſchreven zij van eenen Profeet (1), waarom de kanonieke Boeken des Ouden Testaments genoemd worden de *profetiſche ſchriften* (Rom. XVI. v. 26), en het *profetiſche* woord (2 Petr. I. v. 19); en dat het diensvolgens niet geſchreven zij na de tijden van Malachias, die de laatſte Profeet geweest is.

2. Dat het geſchreven zij in de Hebreeuwſche taal; want de Schriften des O. Testaments zijn geſchreven voor de Israëlitiſche kerk die de Hebreeuwſche taal alleen gebruikte (2).

3. Dat het van de Joodſche of Israëlitiſche kerk voor een kanoniek boek zij erkend en gehouden geweest; want den Joden zijn Gods woorden toebetrouwd (Pſalm CXLVII. v. 19, en Rom. III. v. 2); en zij zijn belast, dezelve getrouw te bewaren (Deut. XXXI. v. 26). Zoodat de Heere Christus, hoewel Hij hen over de kwade uitlegging der H. S. dikwijls beſtraft heeft, nogtans hen nooit heeft beſchuldigd dat zij de H. S. vermengd of vervalscht zouden hebben, maar de menſchen wijst tot die H. S. die zij toen hadden (Luc. XVI. v. 29. en Joann. V. v. 39).

4. Dat in hetzelve niets gevonden worde dan dat heilig en waarachtig zij, en niet dat ſtrijdig zij tegen de waarheid of tegen de goddelijke leere in de kanonieke boeken begrepen."

Het zijn dus deze beide laatſte kenteekenen vooral, uit welke, bij onderlinge overeenſtemming, het kanoniek gezag der heilige Schriften des Ouden Verbonds moet worden beproefd. Want gelijk onder Israël den getrouwen in den lande het recht en de plicht van 's Heeren zijde was gegeven en opgelegd, om de redenen der Profeten aan die der vroegere Godsmannen te toetſen en te beproeven, en dat, offchoon geheel hun geloof op de godſpraken der van den Heere gezonden heilige mannen rustte (Deut. XIII. v. 1—5), even zoo mogen en moeten wij, offchoon ook ons geloof rust op de woorden Gods in de heilige boeken der Schrift, desniettemin het gezag dezer boeken uit hunne onderlinge overeenſtemming in de waarheden des geloofs, die Gods Geest aan het harte betuigt, met allen ijver en naarſtigheid onderzoeken; en er is geen twijfel aan, of ook deze verplichting ligt opgeſloten in het gebod: ONDERZOEKT DE SCHRIFTEN!

Ziedaar dus voldoende kenteekenen der kanonieke boeken des Ouden Testaments: het getuigenis der Joodſche kerk, aan welke de woorden Gods waren toebetrouwd, en het onderzoek des geloofs. En er is geen twijfel aan, of een der hooge bedoelingen der Goddelijke Voorzienigheid met de verſpreiding der Joden onder alle Christenvolken is, om dat getuigenis door hun bewaren der heilige boeken nog ſteeds als levend en ſprekend te blijven afleggen.

Even zoo is aan de Kerk des Nieuwen Verbonds de verzameling en bundel der Goddelijke Schriften des N. T. toevertrouwd geworden. En het is inderdaad eene kennelijke beſtiering der Voorzienigheid Gods, dat noch aan het Concilie van Laodicea, noch aan dat van Trente, welke dwalingen zij overigens mogen aangenomen of goedgekeurd hebben, is toegelaten geworden, eenige vervalſching of vermenging in het Register der Schriften des N. T. in te voeren; gelijk dan ook geene der Gemeenten onzer gezegende Kerkhervorming daartegen geprotesteerd, neen, maar eenparig daaraan getuigenis gegeven hebben. Niettemin hebben dezelve (en dat met evenveel recht) ook omtrent de boeken van het Nieuw Verbond die vrijheid van onderzoek gehandhaafd, welke wij zoo even zagen dat de Heere zelf door de dienst van zijnen knecht Mozes aan zijn Volk omtrent de verkondiging der Profeten heeft aanbevolen en opgelegd; want ook hier geldt het woord van den Apostel: *De geesten der Profeten zijn den Profeten onderworpen* (1).

Doch gelijk de Joodſche kerk geen gezag of aanſpraak hoegenaamd had tot vestiging van den Canon des Nieuwen, zoo had de Christelijke kerk geenszins de roeping tot verzekering of bekrachtiging van dien des Ouden Testaments; en het is bij mangel van het rechte inzicht hiervan, dat de ſchrijvers der boven aangetogen Voorrede, niet alleen ook met betrekking tot het laatſte het getuigenis der kerkelijke ſchrijvers en der Conciliën inroepen, maar zelfs op gezag der vroeger Christelijke kerk de Apocryphe boeken des O. T., offchoon die wel zorgvuldig van de kanonieke onderſcheidende, onder de veelbeteekenende benoeming van BIJBEL of *Heilige Schrift* bevatten.

Deze dwaling was allengs in de Christelijke kerk ingeſlopen. Zij is haren oorſprong verſchuldigd aan de Alexandrijnſche Vertaling of die der LXX Overzetters, waaraan men reeds zeer vroeg veel te veel gezag gehecht heeft, en wel op grond van het gevoelen dat de Heilige Schrijvers des Nieuwen Testaments die Overzetting in hunne aanhalingen zouden gevolgd zijn. Maar deze meening, hoe algemeen ook verſpreid, is niet gegrond, gelijk nader door ons zou kunnen bewezen worden. De Apostelen hebben hunne aanhalingen doorgaans uit den Hebreeuwſchen text des Ouden Testaments overgenomen, en zijn in de overbrenging daarvan even zoo wel als in de uitlegging en aanwending der woorden Gods door den H. Geest, den Geest der onfeilbaarheid, gedreven geweest, offchoon hunne overbrenging dikwijls niet letterlijk, maar toch altoos naar den zin en de meeninge diens Geestes was.

(1) Of (voegen wij er echter bij:) van eenig ander der *heilige mannen Gods*, *door den H. Geest gedreven zijnde:* 2 Petr. I. v. 20.

(2) Hiertegen kan men met grond inbrengen, dat er Chaldeeuwſche ſtukken in het O. T. voorkomen; want zoo het Chaldeeuwsch niet is uitgeſloten, waarom zou het Grieksch dan volſtrekt uitgeſloten zijn geweest? Daar is evenwel eenig onderſcheid.

(1) 1 Cor. XIV. v. 32. Alwaar men ook de kantteekening leze.

De Dordrechtsche Synode heeft dus eene zeer nuttige bepaling gemaakt, toen zij vastſtelde dat in de nieuwe door haar ontworpen Vertaling des Bijbels, de Apocryphe boeken niet gelijk in de Alexandrijnſche en Roomſche (*Vulgata*) onder de boeken des O. V. of zelfs als aanhangſel tot dezelve zouden geplaatst, maar geheel aan het einde des Bijbels opgenomen worden, even als de ſymboliſche boeken onzer kerk, mede menſchelijke ſchriften. »Want men mag geener menſchen ſchriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijken bij de goddelijke Schriftuur, noch de gewoonte bij de waarheid Gods (want de waarheid is boven al); noch de groote menigte, noch de oudheid, noch de ſuccesſie van tijden of Perſonen, noch de Conciliën, Decreten of Beſluiten (1).” Waarom ook reeds in de boven aangehaalde Voorrede der Apocryphe boeken gezegd werd: »Het ware goed geweest, dat deze boeken gelijk ze bij de kanonieke Schriften zoo der Israëlitiſche als der eerſte Christelijke kerke eertijds niet zijn gevoegd geweest, namaals ook bij den Bijbel niet waren gevoegd geworden; zoo zoude het zoo licht niet hebben kunnen geſchieden, dat het meeste deel derzelve daarna van de Roomſche kerke voor kanonieke boeken ten onrecht aangezien en aangenomen zouden zijn geweest.”

Wij ſtemmen dus van ganſcher hart en overtuiging met onze Engelſche broeders in het genomene beſluit zamen, en achten het om des gezags wille van den Canon der goddelijke Schriften des Bijbels wenſchelijk, dat voortaan de Apocryphe boeken der Roomſche kerk niet meer met den Bijbel vereenigd worden.

Desniettegenſtaande keuren wij evenwel het zeldzaam gebruik dat hedendaags van deze boeken wordt gemaakt, ten ſterkſte af. Onze Vaderen die meer dan eenige natie onder den hemel hart hadden voor Israël, dat aloude Volk der verkiezing, waren daarom zoowel met deze boeken als met den Joodſchen Geſchiedſchrijver Jozefus zoo zeer ingenomen, dat men doorgaans, zelfs in de huizen waar anders het minſte gelezen werd, zoowel bij boeren als burgers, benevens den Bijbel, eenen Cats en Jozefus in folio vond. Immers de eerſte was hun dierbaar als Christenen, de tweede als Nederlanders, en de derde omdat hij voor het Volk Gods het Oude aan het Nieuwe Verbond vastſchakelde. Dus doen ook in meer dan een opzicht de zoogenaamde Apocryphe boeken, vooral die der Macchabeeuwen, zoo belangrijk en rijk van inhoud, als treffende bijdrage tot de vervulling van Gods raad en voorzeggingen over dat Israël, tot hetwelk Petrus op den dag zelven der inwijding des Christendoms mocht zeggen: *Gij lieden zijt kinderen der Profeten en des verbonds, 'twelk God met onze Vaderen opgericht heeft, zeggende tot Abraham: En in uwen zade zullen alle geſlachten der aarde gezegend worden;* en waaromtrent Paulus op de vraag: *ik zegge dan: heeft God zijn volk verſtooten?* uitroept: *Dat zij verre; want de genadegiften en de roeping Gods zijn onberouwelijk!*

(1) *Nederl. Confesſie*, Art. 7.

DE PROFETIEN WEGENS EDOM.

Uwe ſchrikkelijkheid heeft u bedrogen, [en] de trotschheid uwes herten, gij die woont in de kloven der ſteenrotzen, die u houdt op de hoogte der heuvelen; al zoudt gij uw nest [zoo] hoog maken als de arend, zoo zal ik u van daar nederſtorten, ſpreekt de Heere. Jeſ. XLIX. v. 16.

Veracht de Profetiën niet, is het woord des Apostels. Diepten liggen er in opgeſloten, eeuw op eeuw heeft in deze mijnen gegraven, en terwijl de grootheid van het werk der menſchen in het niet zinkt, overleeft het woord van God alle die wisſelingen en ſchokken in de geſchiedenis der wereld, en verkrijgt meer majesteit en meer vastheid na iederen ſtrijd in de oogen der volkeren. — Was er ooit een tijd waarin de ſpotternij met het Woord op het hoogst werd gedreven, het was in de achttiende eeuw, toen de geest des ongeloofs heerſchende was geworden in alle wetenſchappen en geleerdheid, en men overal ſlechts bewijzen tegen de waarheid des Bijbels zocht. Liever verdiepte men zich toen in de eindelooze droomen der Hindous en Egyptenaren over hunne oudheid en afſtamming; men vond meer overeenſtemming met de fabels der Chinezen dan met de waarheden der Christenen. De Heere heeft in deze ſtelſels geblazen, en als kaf zijn dezelve daar henen geſtoven. De Zodiak van Dendera die het bewijs zoude opleveren der beſchaving van eenen tijd, van welks oudheid wij geen denkbeeld hadden, heeft moeten getuigen dat hij tot de eeuw der Romeinſche keizers behoorde; het letterſchrift der Egyptenaren is, als het ware, herrezen om de waarheden der Schrift te getuigen; en de reizigers die de velden van Meſopotamie bezochten, hebben bij het zien der ſteenhoopen aan de oevers van den Eufraat op één geſtapeld, moeten getuigen, dat het woord des Heeren tegen Babel vervuld was. Eene treffende bijzonderheid kan thans bij deze getuigenisſen gevoegd worden.

Onder de Profetiën des Ouden Verbonds van eenen geſchiedkundigen aard, die de grootſte moeilijkheden aan de Uitleggers gegeven hebben, behooren die over *Edom* (Idumea), hetwelk in de voorzegging als een heerlijk land wordt beſchreven, met alle ſchatten der kunst verſierd, terwijl ondertusſchen de latere onderzoekers, wel de ligging van een zoodanig land in het Noorden van het ſteenachtig Arabië aan de zuidelijke grenzen van Palestina wisten aan te wijzen, doch verder deswege geene wetenſchap bezaten, zoo dat zelfs één der geleerdſte ſchriftverklaarders de Edomiten beſchouwt, als geheel onder de Nabatheeſche Arabieren verzwolgen zijnde. Daar men nu de gewoonte heeft, om in plaats van de verdere uitleggingen, die God ter zijner tijd geeft, af te wachten, ook datgene te willen verklaren waartoe ons nog de kennis ontbreekt, wist men zich uit dit alles niet beter te redden dan met de Profetie tegen de Edomiten als algemeene aankondigingen tegen de vijanden Gods te verklaren, even als of bij den Heere, die alles bepaalt, ook niet een bepaalde zin en bedoeling in alles gevonden wierd. Maar »de Heere is waarachtig, en alle

menſchen leugenachtig.” Mogten wij dit niet vergeten. Doch waarin wordt niet al het ongeloof onzes harten kenbaar?

Edom was Israëls broeder: aan dezelfde borſten had hij gezogen; maar het geſlacht van Esau bleef tegen dat van Jacob gekeerd, gelijk ondervonden wierd toen de kinderen Israëls op hunnen togt naar Kanaän zijne grenzen bereikten. Doch de aanleiding tot het oordeel over Edom ligt in de klagten door Sion in den CXXXVIIsten Pſalm geuit: »*Heere, gedenkt aan de kinderen Edoms, aan den dag Jeruzalems, die daar zeiden, Ontblootze, ontblootze tot haar fondament toe.* Dit was de raad, door den nijd van Edom aan den heerſcher van Babel gegeven, toen Jeruzalem voor zijne wapenen had moeten bezwijken, en deze ſchuld blijft rusten op dit volk, in de voortgaande profetiën, gelijk blijkt uit Ezech. XXV. v. 12. XXXV. v. 15. Jeſ. XXXIV. v. 8—15. Jer. XLIX. v. 15—18. Reeds in Gen. XXVII. v. 39, XXXVI. v. 6. wordt de vruchtbaarheid en rijkdom van het land geroemd, in Num. XX. v. 17 bevestigd, terwijl zelfs de roem van Idumea in de ſchriften der heidenen was overgegaan.

Dit land ondertusſchen beſtond niet meer in de rij der bekende gewesten. Geen reiziger had hetzelve bezocht, en Volney, de ongeloovige ſchrijver, die in zijn ongeloof zelve de waarheid der Schrift op elke bladzijde heeft moeten bevestigen, was de eerſte die gewaagde van eene landſtreek in Arabië, waar zich de bouwvallen van vele groote ſteden bevonden, in het midden van welke de Arabieren meermalen hunne kudden dreven, doch die zij echter ſchaars genaakten, uithoofde van de groote en gevaarlijke ſchorpioenen die zich aldaar ophielden. Burckhardt en Seetzer, latere reizigers, bezochten dit land niet zonder groote gevaren, en alleen als in het voorbijgaan, doch genoeg om de waarheid der profetiën ten volle te bevestigen. Had namelijk Ezechiël voorſpeld, dat Edom *van Theman af*, zoude verwoest worden, zij verhaalden dat het geheele land eene woestijn was en dat *Maan* (van Theman afkomſtig) de eenige ſtad was, die nog inwoners telde.

Grooter was nog de verwondering van den eerſten dezer reizigers, toen hij eene geheele ſtad ontdekte in de rotſen uitgehouwen, en die bleek vroeger niet anders dan het bij de ouden bekende *Sela* (*petra* of *rots*), de hoofdſtad van Edom te zijn. Deze ſtad ligt in eene naauwe rotsengte tusſchen hemelhooge bergen, in welke allerlei woningen zijn uitgehold op verſchillende hoogten, zoodat hier de profetie als voor oogen ſtond, die Edom dus aanſpreekt: (Obadja III. v. 4.) *De trotsheid uwes herten heeft u bedrogen; hij die daar woont in de klooven der ſteenrotzen, in zijne hooge woninge; die in zijn herte zegt: wie zoude mij ter aarde nederſtorten? Al verhieft gij u gelijk den arend, en al ſteldet gij uw nest tusſchen de ſterren: zoo zal ik u van daar nederſtorten, ſpreekt de Heere.*

In 1818 werd deze plaats door een gezelſchap Engelſche reizigers, waaronder de Kapiteins Irby en Mangles, bezocht, en nu ſteeg de verwondering nog hooger, toen de uitgeſtrektheid van alle deze bouwvallen en vertrekken nader werd opgenomen. Zij bezagen deze buitengewone plaats met hare graven, kolonnaden, pyramiden, grafgeſteenten, en een ſchouwburg met al deszelfs zitplaatſen voor 3000 perſonen uit de rots gehouwen, terwijl de grond bedekt was met hoopen van groote ſteenen, die geſtrooid lagen voor de grondleggingen van eene geheele reeks gebouwen, gedeelten van ingeſtorte zuilen, en overblijfſels van geplaveide ſtraten. Letterlijk wordt ook hier de profetie van Jeſaias vervuld waarin gezegd wordt, dat *het land van geſlachte tot geſlachte woest zal zijn*, en *dat de Heere een richtſnoer der woestigheid* (of der verwarring) *over haar zal trekken, en een richtſnoer der ledigheid*, (de Engelſche vertaling heeft: *ſtones of Emptineſs*). Niets ontbreekt er aan de ſchildering der profetie, tot de *uilen* en de *kraaien*, tot de *brandnetels* in de *paleizen*.

De voorafgaande bijzonderheden zijn ontleend uit een Engelsch werk van Dr. Keith, *over de waarheid van de Christelijke Godsdienst, als bewezen door de letterlijke vervulling der profetien*, hetwelk in 1834 reeds zijn twaalfde druk telde. Terwijl deze laatſte druk gereed gemaakt werd, kwam den ſchrijver nog de reis in ſteenachtig Arabiën van twee franſche geleerden, de Heeren Leon de Laborde en Linant, ter hand, welke met voortreffelijke afteekeningen van de bouwvallen van Petra verſierd is, waardoor aan deze bevestiging van het woord des Bijbels als het ware de laatſte band is gelegd.

Opmerkelijk is hierbij nog de volgende bijzonderheid. Uit de voornoemde platen blijkt, dat de aangehaalde gebouwen en gedenkteekenen, de vrucht zijn van den gedurigen arbeid van opvolgende eeuwen, zoo dat zelfs de laatſte dier werken in den tijd van keizer Hadrianus ſchijnen te zijn vervaardigd. Oppervlakkig zoude dat een zwarigheid tegen de vervulling opleveren, daar men zoude kunnen in het midden brengen, dat men naar de bedoeling dezer profetie, de vervulling tot zoo laat niet kan verſchuiven. Doch hoe gewigtig wordt ook deze bijzonderheid, en dat gedurig ſtreven der Edomiten om hunne verwoeste plaatſen weder te herbouwen, en de vervulling der profetiën als het ware te ontduiken, wanneer men in Mal. I. v. 3, 4 het volgende leest: *Ezau heb ik gehaat: en ik heb zijne bergen geſtelt* (*tot*) *eene verwoestinge, ende zijne erven voor de draken der woestijne. Offchoon Edom zeide, wij zijn verarmd, doch wij zullen de woeste plaatſen weder bouwen: alzoo zegt de Heere der heirſcharen, Zullen zij bouwen, zoo zal ik afbreken, en men zal ze noemen: Lantpale der goddeloosheid, en een volk, op hetwelk de Heere vergramd is tot in eeuwigheid.*

Edom mogt derhalve zijne ſteenhoopen op nieuw opruimen, en nieuwe gebouwen oprigten, deze zijn weldra op de vorige puinen nedergeſtort, en het blijkt ook hier weder, dat het woord des Heeren beſtaat in der eeuwigheid.

Welk eene getrouwheid Gods in zijne beloften en bedreigingen, welk eene teederheid en naauwkeurigheid in de vervulling, met opzigt zelfs tot ſchijnbaar onbeduidende bijzonderheden! Zoo was het met de profetiën

die den lijdenden Immanuël in de diepte zijner vrijwillige vernedering befchrijven, zoo met die, wier vervulling in de verftrooijing van Israël, in de voltrekking der oordeelen over de vijanden van het volk Gods reeds heeft plaats gehad. Zoo zal het ook zijn met die profetiën, die de toekomst des Heeren betreffen. Laat ons derhalve geene andere wijze van uitlegging invoeren, dan die welke de ondervinding bevestigd heeft; laat ons niet iets *algemeens* zoeken, daar waar de Heere *bijzondert*, op dat bij de uitkomst blijke, dat Hij het toekomende kent gelijk het heden. De morgenfterre zal opgaan, en wij zullen verlicht worden op Zijnen tijd.

GERARDUS DE HAAS,

Geboren te Yzendoorn bij Thiel, 13 *September*, 1737.
Overleden te Amfterdam 9 *December* 1817.

Wanneer men de gefchiedenis der vijftig laatfte jaren wel befchouwt met betrekking tot den toeftand en de aangelegenheden der Nederlandfche hervormde kerk, dan blijkt al klaarder en klaarder, dat geene omftandigheid uit haren aard meer onmiddelijk en beflisfend werken kon, om in dezelve die Hollandfche halve-neologie te doen zegepralen, die thans in dit land zoo algemeen geworden is, dan de verdrijving van velen harer ftevigfte en rechtzinnigfte Leeraren van hunne predikftoelen, door den dwangeed aan de beginfelen van vrijheid en gelijkheid, hun ten gevolge der omwenteling van 1795 opgelegd, maar door hen volftandig geweigerd. Befchouwt men de zaak *dus*, dan behoort voorzeker onder de gewichtigfte bijzonderheden ter innerlijke kennis van de historie onzer kerk gedurende dat aantal jaren, die van het leven, de denk- en predikwijs, en lotgevallen dezer leeraars, van welke ook eenigen zich daarenboven als Godgeleerden onderfcheiden hebben.

Wij wenfchen dus, gelijk wij vroeger, als van één uit allen, eene fchets van het leven en de werkzaamheid des Leidfchen Leeraars Schotsman gaven, thans in eenige bladzijden aan een der Amfterdamfche Predikanten van dien tijd te gedenken, die door eene langdurige loopbaan een zeer wijd uitgeftrekt tijdvak der kerk beleefd heeft, en zich tevens als Godgeleerd fchrijver en als Prediker onderfcheiden heeft door grooten ijver voor de zuiverheid der leer, en tevens door diepe inzichten in den rijken zin der profetifche bijbelfchriften; twee punten op welke in dit Blad (onze lezers zullen het zich lichtelijk herinneren) meermalen bijzonder gedrukt is, en welke door ons doorgaande zeer onbewimpeld op den voorgrond gefteld zijn. Het zal hieruit kunnen blijken, dat onze geloofs-overtuiging noch fints twee honderd jaar verouderd, noch volftrekt nieuw is; dat onze klachten over de destijds en federt ingedrongen Neologie geenszins aanmatigend en ongegrond zijn; en dat onze verwachtingen uit het woord der profetie, offchoon fints dien tijd nader ontwikkeld, noch paradox of buitenfporig, noch zoo geheel vreemd en buitengewoon zijn, als men, van het bovenvermelde onbewust, zou kunnen vermoeden. Hebben wij meermaals met vreugd onze zamenftemming met de geestelijke opwekking in andere landen beleden, ook die met de betere tijden onzer zoo zeer vervallene Gereformeerde kerk, gedenken wij met genoegen en dankbaarheid.

Gerardus de Haas was de zoon van den Richter en Dijkgraaf, van dien naam, der Heerlijkheid Yzendoorn bij Thiel. Hij ftudeerde te Utrecht, alwaar onder zijne Leermeesters vooral de beroemde Hoogleeraren Wesfeling en Bonnet te noemen zijn. Hier was het reeds, dat hij zich door grooten ijver voor kennis en geleerdheid en grondige ftudiën onderfcheidde. Hij werd er in 1763, nadat hij een jaar te voren op voldoend examen voor de Clasfis van Buren (te Kuilenburg) tot de predikdienst was toegelaten, met grooten lof tot Doctor in de Theologie, eene waardigheid destijds vrij zeldzamer dan thans, bevorderd. Kort te voren, op zijn 25sten verjaardag, was hij door de Donairière van Westerholt (geboren Gravinne van Wartensleben) met de collatie als Predikant te Scherpenzeel begunftigd, alwaar hij door den waardigen Hinlopen van Utrecht bevestigd werd met de woorden van Paulus, 2 Cor. VI. v. 1. Voorts ftond hij eenigen tijd te Amersfoort; daarna acht jaren lang te Middelburg, waar hij bijzonder geliefd was, en van waar hij acht jaren later, in 1781, te Amfterdam beroepen werd.

Intusfchen genooten eenige uitlegkundige *Verhandelingen*, die hij oefeningshalve aan de Academie verdedigd had, de geenszins gewone eer eener algemeene verbreiding en bekendwording, door middel van eene Nederduitfche vertaling; en deze waren de eerftelingen eener geheele reeks van meestal uitlegkundige, maar des niet minder practikale gefchriften, van welke wij er alleen drie bijzonderlijk willen vermelden, als meest kenfchetfend voor 's mans geloofsovertuiging der waarheid. Meest alle zijn zij in de Hoofdftad, gedurende zijn leeraarsambt of woonverblijf aldaar, verfchenen.

Het eerfte is de *Verhandeling over den* XXXIIsten *Pfalm, of practikaal vertoog aangaande de uitnemendheid van de leer der verzoening*, een werk, vooral uitgegeven ter gedachtenis aan de Gemeente te Middelburg, van den gezegenden tijd zijns dienstwerks in dezelve. »Ik vertrouw (zegt hij reeds in de *Opdracht*) dat deze bladeren van u in liefde zullen ontvangen worden. Ik wenfche, dat gij het voorbeeld van de edele Bereërs volgen zult; dat is, dat gij dit mijn werk wel met alle toegenegenheid zult ontvangen, maar tevens onderzoeken, of de dingen die u alzoo worden voorgedragen, alzoo zijn. Alleen dat in uw onderzoek de gewijde onfeilbare orakelrol uw eenige toetsfteen zij, en dat dit onderzoek gefchiede in de vreeze van God, met die bede in uw harte: *Ontdek mijne oogen, dat ik aanfchouwe de wonderen uwer wet!* Indien gij, dus doende, meent dat ik hier of daar gedwaald hebbe, ik wil mij door den minften van u laten overtuigen, mits dat zulks met befcheidenheid gefchiede, en met betooning van eene oprechte liefde tot de waarheid." Voor het overige werd in deze *Opdracht* nog wel te recht opgemerkt: »Hoe welgemaakt het menfchelijk lichaam zij, welk een

kunstſtuk van Gods hand, het wordt aanſtonds een monſter, zoodra men aan de voeten de plaats van het hoofd, en aan het hoofd de plaats van de voeten geeft. Op dezelfde wijs is het gelegen met het lichaam van onze godgeleerdheid; vooral in opzicht tot de leer der *verzoening.*" Uit dat beginſel dan was dit leerſtuk, dat éène noodige der heilsleere, in al zijne ſchriften de grond en het fundament van alles, hetgeen hij ſteeds meest verkondigde, beleed, bedacht, handhaafde en verdedigde.

Deze verdediging trad reeds meer op den voorgrond in het tweede voorname werk dat wij wenſchen te vermelden, de *verklaring van het* V[de] *tot het* VIII[ste] *Hoofdſtuk van den brief aan de Romeinen* (3 Deelen. Amſt. 1789). In zijne *aanſpraak en opdracht aan de gereformeerde gemeente te Amſterdam* zegt hij al aanſtonds: »Hetgeen mij tot aanvaarding van deze taak bewoog, was in het gemeen het gewicht der waarheden die den inhoud uitmaken van dit gedeelte der H. Schrift; in het bijzonder de doorbreking van de verderfelijke gevoelens der zoogenaamde Leerhervormers (Neologen), volgens welke het denkbeeld van verzoening met God, door het borgtochtelijk lijden en ſterven van Christus, uit de Christelijke leer geheel en al moet verbannen worden, en dezelve (zoo als zij zich uitdrukken) tot hare oorſpronkelijke eenvoudigheid moet worden teruggebracht; dat is, zoo verklaard, dat alles in het wezen der zake uitkomt op de bloote leer van de natuurlijke godsdienst." De ijver van De Haas tegen deze neologiſche gevoelens, thans zoo algemeen onder ons doorgedrongen, was hooggaande, en het blijkt duidelijk uit vele zijner ſchriften, dat hij dezelve niet blootelijk als in Duitschland, maar ook in dit ons Vaderland; en niet enkel onder andere kerkgezindten, maar ook wel bepaaldelijk in onze eigene kerkgemeenſchap als aanwezig erkende. Hooren wij wat hij daaromtrent in de Voorrede van een vijftien jaar later (in 1804) uitgekomen werk met ernſtige waarſchuwing vermaande: »Gij weet (ſchrijft hij daar) dat de leerſtukken van den Christengodsdienst die in de zoogenaamde protestantſche, bijzonderlijk in de gereformeerde Kerkgenootſchappen, als grond- en hoofdwaarheden zijn aangenomen en gemeenſchappelijk beleden worden, ſints eenen geruimen tijd bij toeneming beſtreden worden, niet alleen door diegenen die *buiten* zijn, maar ook, hetgeen erger is, door zulken die *binnen* zijn. — — Het gevaar beſchouwende, hetgeen den akker van onze Vaderlandſche gemeenten van deze zijde dreigt, hebben wij van tijd tot tijd het onze, naar onze mate en wijze trachten toe te brengen ter afwering daarvan. — — Ik weet wel, en kan op de geſteldheid onzer dagen lettende, gemakkelijk vooruitzien, wat mij deswege is voorbereid, dat ik namelijk rekening moet maken op een bijzonder aandeel aan het gemeene lot dier Schriftuitleggeren, die den tegenwoordigen tijdgeest niet volgen, en de toongeving van deszelfs hoofdbeſtuurders niet volgen willen. Dan, dit zij zoo. De ongunst dier lieden en derzelver verachting heb ik over voor de eer onzes grooten Verlosſers, voor uwe verſterking in de waarheid, en voor de ontlasting van mijn eigen gewisſe, onder de beſchouwing van het naderend tijdſtip, waarin ik aan den grooten Herder der ſchapen rekenſchap zal moeten geven van mijn gehouden gedrag, in opzicht tot de bewaking zijner kudde, die Hij gekocht heeft met zijn bloed." Dezelfde waarſchuwingen werden door De Haas onder anderen in zijne vijftigjarige dienstpreek in 1813 (van welke uitvoerige uittrekſelen voor ons liggen) met klimmenden ernst herhaald en aangedrongen; en het is allertreffendst hierin reeds den ſtrijd aangewezen te zien, die twee jaren na 's mans overlijden, ſedert Schotsmans optreden voor de onveranderde Gereformeerde belijdenis, is ontbrand, en waarbij de opgevolgde ſmaad en hoon, hier door De Haas voorzien, ten duidelijkſte op de onverdeelde heerſchappij der onverdraagzaamſte Neologie wijzen.

Het derde geſchrift van De Haas waarop wij wilden wijzen, is zijne *Toekomende wereld* (Amſt. 1798), in verband met de later uitgekomene voorſtelling van de *Openbaring van Johannes, als een boek voor het verſtand en hart* (3 deelen, Haarl. 1804—1807). Uit het laatstgenoemde werk vergenoegen wij ons eene belangrijke plaats over te nemen, die het juiste inzicht van den eerwaardigen Schrijver in den waren aard der profetie bewijst: »Onder de waarheden (zegt hij), die de kinderen der menſchen zeer raken, doch waarvan de practikale erkentenis in het algemeen, onder dezelve grootelijks ontbreekt, behoort die, dat de during van deze tegenwoordige wereld, ofſchoon dezelve lang kan genoemd worden in vergelijking van zoodanige tijden, die men onder de menſchen gewoon is kort te noemen, inderdaad niet lang, maar kort is, en proefondervindelijk zal blijken zoodanig te zijn, na het verloop der eeuwen, bij de verſchijning van 's Heilands jongſten dag. — — Het tegengeſtelde van dat (verkeerde) denkbeeld was in het verſtand en in het hart van Jezus Apostelen, door middel van het onderwijs, hetgeen zij van hunnen Meester ontvangen hadden, en door de werking des H. Geestes hadden leeren verſtaan. Door een gevolg daarvan beſchouwden zij den tijd van Jezus laatſte toekomst, als *nabij*. Den vertroostenden en heiligenden invloed van deze hunne godsdienſtige gevoelens ondervindende, zochten zij diezelfde gevoelens hunnen mede-christenen in te boezemen. En het is dat beginſel, waaruit het zeggen van Johannes vloeit, hetgeen hij op zijne ontboezemde zaligſpreking laat volgen."

De *Toekomende wereld* bevat de allezins belangrijke en uitvoerige ontwikkeling dezer gedachte: dat de aarde, even als de menſchelijke natuur, het menſchelijk vleesch, dat uit haar genomen werd, ſtaat door het verderf vernield, maar ook uit dat verderf wedergeboren, vernieuwd, herſteld, te worden; en dat de beſtemde plaats der gelukzaligheid voor de verrezene geloovigen in hunne verheerlijkte lichamen, diezelfde aarde, maar vernieuwd, verheerlijkt, zijn zal, uit welke dezelve genomen zijn, maar die met hen gevallen, en der ijdelheid onderworpen geworden was. Deze hoofdgedachte, waarbij tevens vooral de perſoonlijke tegenwoordigheid van den verheerlijkten Godmensch op dat aardrijk dat eenmaal zijn zweet indronk, en met zijn bloed beſproeid werd, op den voorgrond ſtaat, bevat ook onze verwachting, ofſchoon wij,

eenigzins verſchillend van onzen godgeleerde, veel van hetgeen hij tot deze allerlaatſte bedeeling, die der eindelooze eeuwigheid, brengt, betrekken reeds tot die duizendjarige Eeuw der heerlijkheid, welke allerwege voorzegd is, en op de tegenwoordige bedeeling (die niet hooger is te ſchatten dan als eene eeuw van voorbereiding en van den weduwlijken ſtaat van Christus gemeente) met de wederkomst des Heeren, ſtaat te volgen.

Zooveel volſtaat nopens de door De Haas in het laatſte tijdperk zijns levens te Amſterdam uitgegevene geſchriften. Boven werd reeds door ons vermeld, en het laat zich wel uit het tot hiertoe gezegde vermoeden, dat De Haas mede tot die vijftien eerwaardige Leeraars behoort, die in 1796 ten gevolge der Omwenteling des vorigen jaars, van hun ambt en dienst verlaten werden. Van De Haas was dit wel het eerſte en meeste te verwachten, daar gedurende al dezen tijd, en nog tot aan het laatſte van zijn leven, zijne gehechtheid aan den huize van Oranje boven die van de meesten uitſtekend was; eene gehechtheid, die hij zelfs in de jaren van het Napoleontiſche tijdvak niet verloochende, toen hij ten gevolge van veranderde omſtandigheden met zijne ambtgenooten ſedert 1804 was herſteld geworden. In de acht daartusſchen verloopen jaren had De Haas, zich geenszins van de betrekking op zijne gemeente ontſlagen achtende, onder haar blijven wonen, en met haar verkeeren; en, werd het hem niet vergund in het openbaar tot haar te ſpreken, hij deed dit, waar hij kon, aan de huizen, dikwijls tot grooten zegen. Zoo was deze tijd, in welken hij ook verſcheiden zijner werken uitgaf, voor den waardigen man geen rusttijd, veel min een tijd van werkeloosheid.

De gebeurtenisſen van 1813 en 1814 werden, dit laat zich denken, door De Haas met geestdrift begroet. Zelfs de leerſtoel gewaagde nu en dan van zijne verrukking en dankbaarheid. De teleurſtelling die na zulk een ſchoon herſtel van zaken, voor de ware beminnaars der wezenlijke en hoogſte belangen dezer kerk, reeds binnen weinig jaren bereid was, werd hem beſpaard. Zijne loopbaan, die zich tot een jaartal van 80 jaren had uitgeſtrekt, werd in den jare 1817 voleindigd, nadat hij nog kort te voren voor het garnizoen der hoofdſtad gepredikt had over de hooggewichtige woorden van den Profeet Ezechiël (Cap. XXXIII. v. 11): *Zegt tot hen: zoo waarachtig als ik leve, ſpreekt de Heere* HEERE, *zoo ik lust hebbe in den dood des godloozen. Maar daarin heb ik lust, dat de godlooze zich bekeere van zijnen weg, en leve. Bekeert u, bekeert u van uwe booze wegen; want waarom zoudt gij ſterven, o Huis Israëls?*

Eindigen wij deze ſchets, met de woorden, waarmede de eerwaardige man een zijner treffendſte werken beſluit, en die zonder twijfel ook de bede bevatten, welker hoofdinhoud hij bij zijn ſterven tot den Heere zal hebben opgezonden: »Vader der lichten! verzoende Oppermajesteit! Zie neder op Sions kostelijke kinderen in deze *dagen van diep verval!* Laten ze allen in nadruk van u geleerd worden; dan zal hun vrede groot zijn: zoo groot, als nu doorgaans derzelver onrust, derzelver woelingen, derzelver kwellingen, derzelver ſmerten naar ziel en lichaam zijn. Geef hun een wijd begrip des harten in opzichte tot uwe richterlijke ſchuldvergiffenis, in opzichte tot uwe vaderlijke ſchuldvergiffenis, in opzichte tot den ganſchen weg der verzoening. Dan zullen zij juichen: *Hoe kostelijk zijn mij, o God, uwe gedachten, hoe machtig vele zijn hare ſommen!* Laten ze dagelijks meer en meer vervuld worden met alle wijsheid en geestelijk verſtand, in opzichte tot de heerlijkheid van uwe verzoende volmaaktheden. Dan zullen zij gedurig zeggen: *God zij groot gemaakt!* tot dat zij zulks hier namaals op eene volmaakte wijze in alle eeuwigheid zeggen, in alle eeuwigheid zingen zullen. Amen!" —

SPREUKEN.

De H. Schrift is Gods woord, geſchreven, en door de letteren uitgebeeld, gelijk CHRISTUS het eeuwige Woord Gods is, bekleed met de menschheid. En gelijk CHRISTUS in de wereld gehouden en gehandeld is, zoo gaat het 't geſchrevene woord Gods ook. *Het is een worm en geen boek* tegen andere boeken gerekend. Want aan dit wordt zoodanige eere met ſtudeeren, lezen, overdenken, en gebruiken, niet zoo als aan andere menschlijke ſchriften aangedaan. Handelt men er op zijn zachtst meê, dan ligt het onder de bank. Anderen verſcheuren het, kruiſigen het, geesſelen het, en doen het alle martelingen aan, tot dat zij het op hunne ketterij, zin, en moedwil duiden en rukken, of op het laatſte gantsch verderven, dooden en begraven.

LUTHER.

Algemeen is nog onder de menſchen de dwaling, dat het wezen der godsdienst neêrkomt op het doen der werken; dat zedelijkheid het voorname gedeelte, ja de grond van alle godsdienst is. Maar die aldus van de godsdienst een bloote leer van zedekunde maken, begrijpen den innigen en wezenlijken aart van het christendom niet. Deszelfs wezen ligt daarin, dat, daar alle andere godsdienſten de zaligheid verbinden aan de daad van den mensch, de onze die zaligheid voorſtelt als een werk van God aan den mensch. — Zonder de verlosſing op den voorgrond, is prediking van deugd en zedelijkheid niet dan heidendom. — De Joden vroegen den Heiland eene leer *der werken;* maar Jeſus wees hen op *een werk Gods; het geloof in Hem* (Joh. VI. v. 29). — Het is eene dwaling, zich te verbeelden dat een christelijk leven beſtaat in de werken alleen, alsof een christelijke wandel buiten het geloof mogelijk was. Het is eene dwaling, te zeggen dat de prediking der verborgenheden geen ware hartverbetering te weeg brengt. Het is eene dwaling, die te willen te weeg brengen door de bloote voorſtelling der geboden; dat is den boom met de takken, niet met den wortel in de aarde planten. Hooren wij hoe God zelve den mensch tot goede werken opleidt: *Dewijl gij*, zegt de Schrift, *met Christus begraven zijt door den doop in Zijnen dood! dewijl Christus, ons Paſcha, voor ons geslacht is! dewijl Christus uit de dooden is opgewekt, en de dood geen macht meer over Hem heeft* (Rom. VI. 1 Cor. V). Zoo worden wij dan opgewekt en vermaand tot *goede werken*, door de voorſtelling van het Voorwerp *des geloofs!*

DESPAGNE.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.